

Genogram กับงานชาติพันธุ์นิพนธ์: กรณีการศึกษา HIV/AIDs ในยูกันดา

สรุปโดย ยงศักดิ์ ตันติปิฎก

Study Background

รายงานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “Promoting ‘Sexual Health’ in To-Day, Uganda: A Participatory Action Research Proposal” ซึ่งดำเนินการตั้งตั้งแต่ปี ค.ศ.1992 ในเมืองที่สมมุติชื่อว่า To-Day อยู่ในเขต Rakai ของประเทศยูกันดา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอุบัติการณ์และความชุกของโรคสูง เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของการค้าขายและจุดแวะพักของรถบรรทุกสินค้า การดำเนินงานได้ผ่านมาถึงระยะที่ 2 ของโครงการ รวมเวลาที่คณะผู้วิจัยได้ใช้ชีวิตและทำงานอยู่ในพื้นที่วิจัยมาเป็นเวลามากกว่า 8 ปี ในระยะแรกของการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางการศึกษาแบบ Ethnography มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจมิติทางสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวกับ HIV/AIDs และตีความผลกระทบของโรคนี้แก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองนี้ เมื่อรายงานผลการวิจัยในระยะแรก ผู้วิจัยไม่เพียงแต่จะรู้สึกประหลาดใจกับความทุกข์ยากสิ้นหวังของผู้คนที่รุนแรงและลึกซึ้งเท่านั้น แต่ยังกังวลด้วยว่าจะสื่อสารให้ผู้คนที่อยู่ภายนอกสังคมของคนยูกันดา เข้าใจความเป็นจริงเกี่ยวกับ HIV/AIDs ได้อย่างไร ดังนั้น ในช่วงกลางของการวิจัยระยะที่ 2 ผู้วิจัยจึงถูกผลักดันให้ต้องหาทางในการนำเสนอภาพของประสบการณ์ในการมีชีวิตอยู่กับ HIV/AIDs ให้กับผู้เกี่ยวข้องที่หลากหลายได้แก่ นักวิชาการ ผู้ให้ทุน และหน่วยงานของรัฐบาล

เนื่องจากการศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องหาหนทางในการนำเสนอภาพความจริงที่สัมผัสต่อชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มคนซึ่งเปราะบางต่อการได้รับผลจาก HIV/AIDs ในเมือง To-Day ในสภาวะแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มีลักษณะแบบกรรมนิยมซึ่งผู้คนเชื่อว่าการเป็นโรค HIV/AIDs เป็นเรื่องโชคร้ายที่จำเป็นต้องเป็นไปอย่างนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ชาวเมือง To-Day จำเป็นต้องมี resource ที่จะทำให้พวกเขาสามารถแก้ไขปัญหาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของตนเอง (ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับเพศวิถี การสื่อสารระหว่างเพศ การมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัย) และยังพบว่า genogram ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้กันมากในเวชศาสตร์ครอบครัวสามารถนำมาช่วยในการนำเสนอความจริงเกี่ยวกับ HIV/AIDs ให้กับผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี โดยมันช่วยเสริมข้อมูลในการศึกษาแบบชาติพันธุ์นิพนธ์ ซึ่งอยู่รูปของกรณีศึกษา (case study) เรื่องเล่า (narrative) และ เรื่องราว (story) กับข้อมูลทางระบาดวิทยาซึ่งรายงานอุบัติการณ์และความชุกของ HIV/AIDs ออกมาในรูปข้อสถิติและตัวเลข เนื่องจาก genogram มีลักษณะเด่นตรงที่มันมีลักษณะของการนำเสนอเป็นภาพ (visual representation)

Methodology

ในระยะแรกของการวิจัย ผู้วิจัยจำแนกกลุ่มคนที่ศึกษาโดยอาศัยผลการศึกษาและเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาซึ่งดำเนินการมาแล้วในระดับเขต และใช้วิธีการศึกษาแบบชาติพันธุ์นิยมหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่

- unstructured and semi-structured in-depth interviews
- focus groups
- 'chance' discussion with informal group
- participant observation

สิ่งที่ได้จากการศึกษาดังกล่าววิธีต่างๆ เหล่านี้ ได้แก่ เรื่องราวชีวิต (life history) เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเจ็บป่วย (illness narrative) และเรื่องราวของเหตุการณ์ในภาวะวิกฤต (observations of critical events) เช่น เหตุการณ์ในพิธีศพของผู้ป่วย HIV/AIDs ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเจ็บปวดทรมานทุกข์ การเผชิญหน้ากับมัน และการให้เหตุผลกับการเป็นโรคนี้ของผู้คนในชุมชนทั้งที่เป็นรายบุคคลและโดยภาพรวม

ผู้วิจัยได้พยายามที่จะให้ได้หลักฐานซึ่งสามารถเป็นตัวแทนความเป็นจริงเกี่ยวกับ HIV/AIDs ในเมือง To-Day โดยการสัมภาษณ์ผู้คนจำนวนประมาณหนึ่งร้อย ซึ่งมากพอจนถึงจุดที่พบว่าลักษณะของการสื่อสารและการแสดงออกที่เกิดขึ้นในการอภิปรายโต้ตอบกันมีลักษณะเหมือนๆ กันแล้ว (น่าจะหมายถึงได้ข้อมูลจนถึงจุดอิ่มตัวแล้ว) และได้ triangulate หลักฐานที่ได้ด้วยวิธีการ 3 วิธีคือ

1. ใช้วิธีการที่แตกต่างกัน ได้แก่ in-depth interviews, focus groups และ participant observation
2. ใช้ทั้งนักวิจัยและผู้สัมภาษณ์ที่แตกต่างกัน
3. ใช้การสัมภาษณ์คนๆ เดียวกันในเวลาและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

ในการทำวิจัยชาติพันธุ์นิยม นักวิจัยเริ่มต้นด้วยการศึกษารายละเอียดประจำวันเกี่ยวกับองค์ประกอบทางชาติพันธุ์ของเมือง เศรษฐกิจ การเมือง การเข้าร่วมทางศาสนา ความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ และองค์กรในระดับชุมชนและเมือง ซึ่งการศึกษาเหล่านี้ให้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญต่อความเข้าใจว่าผู้คนในเมือง To-Day มีประสบการณ์กับ HIV/AIDs อย่างไร หลังจากนั้น 8 เดือน นักวิจัยก็เริ่มสัมภาษณ์อย่างเจาะจงเพื่อหากรณีศึกษาซึ่งเป็นตัวแทนของประชากร ซึ่งพบว่าการศึกษาประวัติชีวิต (life history) เป็นแนวทางที่มีประโยชน์ในการเก็บข้อมูลที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับความเสี่ยงส่วนบุคคลมากขึ้น ในช่วง 8 เดือนต่อมาของการศึกษาประวัติชีวิตของคนกว่า 20 คน ผู้วิจัยพบความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ประวัติครอบครัว และ

ความสัมพันธ์ทางเพศ จึงแนะนำให้ผู้ช่วยวิจัยในภาคสนามใช้ genogram เพื่อแสดงภาพของวิถีการโคจรและลำดับเหตุการณ์ของความเจ็บป่วยและการตายในครอบครัวของผู้คนที่ถูกสัมภาษณ์

ผู้วิจัยบอกในงานวิจัยว่า genogram มีลักษณะคล้ายกับผังเครือญาติ (Kinship diagram) ในงานมานุษยวิทยา ในการทำ genogram ผู้วิจัยกับผู้ถูกศึกษาจะร่วมกันสร้างโครงร่างของแผนภาพที่สมบูรณ์ได้ในการทำครั้งแรก หลังจากนั้นก็ช่วยกันแต่งเติมรายละเอียดเกี่ยวกับแผนการป่วยและการตายภายในครอบครัว ซึ่งบางครั้งผู้ถูกสัมภาษณ์อาจต้องปรึกษาพ่อแม่พี่น้องในหมู่บ้านเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ภาพที่ถูกต้องที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ผู้วิจัยพบว่าด้วยการทำงานง่ายๆ เช่นนี้ ได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติของการเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยของผู้วิจัย และความรับผิดชอบที่มีต่อผู้คนในเมือง To-Day รวมทั้งแนวทางของวิธีการวิจัยด้วย

Mamaa Mali เรื่องราวของหญิงขายเหล้า

ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่งที่มีอาชีพขายเหล้า ซึ่งสมมติชื่อว่า Maama Mali เธออาศัยอยู่กับลูกชายเล็กๆ ที่ชื่อ Mali เธอทนทุกข์กับความเจ็บป่วย ความยากจน และความไม่แน่นอนว่าจะทำอย่างไรกับลูกของเธอ เธอบอกกับนักวิจัยว่า เธอป่วยเป็นไข้เพราะถูกยุงกัด แต่เธอมีผื่นขึ้นด้วย เธอจึงคิดว่าคงไม่ใช่เพราะยุงกัดอย่างเดียว เธอบอกว่า เธอเป็นโรค silimu หรือโรคผอมแห้ง

จากการศึกษาประวัติชีวิตครอบครัวของเธอ¹ ผู้วิจัยพบว่า พ่อของเธออยู่กินกับแม่ของเธอหลังจากแยกทางจากภรรยาคนแรก เธอมีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 12 คน ในจำนวนนี้เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก 4 คน พี่น้องในครอบครัวที่เหลือ 8 คน เสียชีวิตจาก AIDs ทั้งหมด (รวมทั้งเธอในเวลาต่อมาด้วย) Maama Mali ออกจากโรงเรียนตั้งแต่อายุ 16 ปี และแต่งงานในปีต่อมา สามีคนแรกของเธอมีอายุมากกว่าเธอ 30 ปีขึ้นไป เป็นช่างเครื่องซึ่งเคยมีภรรยามาแล้ว 2 คน มีลูกติดเป็นชาย 1 คนและหญิง 1 คน ซึ่งเป็นภรรยาให้เธอต้องเลี้ยงดู เธอมีลูกกับสามีคนแรก 3 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 2 คน เธอหย่ากับสามีคนแรกแล้วกลับไปอยู่กับพ่อแม่ในหมู่บ้าน เธอมีสามีใหม่ในหมู่บ้านนั้นอีก 3 คน มีลูกกับสามีแต่ละคนๆ ละ 1 คน รวม 3 คน ซึ่งเสียชีวิตตั้งแต่เล็กๆ หมดทั้ง 3 คน (มีเพียงคนเดียวที่เธอรู้ว่าตายจากโรคหัด) ขณะที่เธอมีลูกคนที่ 5 เธอทะเลาะเบาะแว้งกับภรรยาใหม่ของสามีทุกวัน บางครั้งถึงขั้นตบตีกัน เธอเลิกกับสามีคนนี้ เพราะคิดว่าเธอถูกภรรยาคนใหม่ทำคุณไสยให้เกลียดสามี และนี่เป็นสาเหตุที่ทำให้เธอกลัวว่าการตายของลูกอาจมาจากคำสาปแช่งของสามีก็ได้ เธอย้ายมาอยู่ในเมือง To-Day กับพี่ชายซึ่งเป็นพ่อค้าวัวควาย ที่นี่เธอตั้งท้องและมีลูกชายที่ชื่อ Mali โดยในตอนแรกเธอไม่รู้ว่าพ่อของลูกอยู่ที่ไหน

¹ ผู้เขียนสรุปประวัติชีวิตของเธอโดยย่อเพื่อให้เข้าใจเท่านั้น

ชีวิตของ Maama Mali ซึ่งขายเหล้าอยู่ในเมือง To-Day ได้ช่วยสะท้อนภาพของการค้าบริการทางเพศในเมืองนี้ได้เป็นอย่างดี ผู้หญิงในตลาดไม่ว่าจะมีสามีหรือไม่ก็ตามพร้อมที่จะไปมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่มาค้าขายเพื่อหาเงินให้ได้มากขึ้น โดยอาศัยเพียงผ้าพลาสติกผืนเดียวในพุ่มไม้เป็นสถานที่ให้บริการภายในเวลาเพียง 30 นาที รวมทั้งภาพของผู้หญิงขายเหล้าซึ่งขายบริการทางเพศด้วยการแลกกับขนมปังและน้ำตาลที่ผู้ชายซื้อมาให้ แม้ว่าเธอจะปฏิเสธว่าเธอไม่ได้นอนกับลูกค้าที่มากินเหล้าในร้านของเธอก็ตาม แต่เธอก็มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายหลายคนที่มาค้าขายในตลาดค้าวัวควาย

ในที่สุด Maama Mali ก็ล้มป่วยเป็นไข้ ท้องเสียเรื้อรัง และน้ำหนักลดลง เป็นวัณโรค ซึ่งทำให้เธอรู้สึกไม่แน่ใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วยของเธอ เพราะเธอเชื่อว่าครอบครัวของเธอถูกแรงพยายามจากมนตร์ดำที่เรียกว่า Omutego มนต์ดำที่วานี้ไม่ได้ฆ่าเฉพาะคนใดคนหนึ่ง แต่มันมีผลกับครอบครัวทั้งครอบครัว มนต์ดำถูกปล่อยมาทางสายลมเพื่อจัดการกับคนที่มีปัญหาเกี่ยวกับกรรม เช่น เบี้ยวหนึ่ หรือ คนที่ตั้งท้องและมีคู่นอนหลายคน คนที่ขายเหล้าซึ่งเป็นงานที่ไม่ดี เป็นต้น ในความเชื่อของเธอ AIDs ต่างกับ Omutego เพราะมันเกิดเฉพาะกับคนบางคน ไม่ถึงกับทำให้คนตายทั้งครอบครัว แต่กรรมของเธอพี่สาวน้องสาวของเธอ 3 คนได้เสียชีวิตมาแล้ว ซึ่งเธอสงสัยว่าอาจตายจากโรค Silimu หรือไม่ก็ Omutego

เมื่อเธอรู้สึกได้ว่าการกำลังเจ็บป่วยหนักจนรักษาไม่หาย เธอตัดสินใจกลับบ้านของพ่อแม่ในหมู่บ้าน โดยพา Mali และลูกสาวที่ชื่อ Namukasa ซึ่งเกิดกับสามีคนแรกไปด้วยเพื่อดูแลน้องหลังจากกลับไปได้ 2-3 สัปดาห์ เธอกลับมาในเมืองอีกครั้ง วันรุ่งขึ้น Namukasa ก็ตามกลับมาพร้อมกับ Mali เพราะน้องร้องไห้ไม่ยอมหยุด ทำให้พี่สาวไม่สามารถไปเรียนหนังสือได้ Namukasa พาเด็กคนหนึ่งมาด้วยเพื่อเลี้ยงน้องแทนเธอ แต่เด็กคนนั้นก็เล็กเกินกว่าที่จะทำหน้าที่นี้ได้ ในที่สุด Namukasa ก็หนีจากเธอไปพร้อมกับเด็กคนนั้น โดยไม่มีใครรู้ว่าเด็กสาวอายุ 13-14 ปีคนนี้อยู่ที่ไหน ในที่สุด Maama Mali ก็ย้ายกลับไปเสียชีวิตที่บ้านของพ่อเธอ

ภายหลังจากการฝังศพของ Maama Mali ผ่านไป ผู้วิจัยพบว่าน้องสาวอีกคนของเธอได้เสียชีวิตลง ถัดมาอีกไม่กี่เดือนพี่ชายของเธอซึ่งเป็นนักธุรกิจในเมืองและเป็นการหลักของครอบครัวก็เสียชีวิต ในเดือนมกราคม 1995 พี่ชายที่เคยดูแล Maama Mali ในเมือง To-Day ก็เสียชีวิตไปอีกคน ปลายปี 1995 น้องสาวคนสุดท้ายของเธอก็เสียชีวิต มีข่าวโจษจันกันว่าพ่อของเธอพยายามที่จะฆ่าตัวตายภายหลังลูกชายคนสุดท้ายเสียชีวิต

Genogram เครื่องมือเสริมการทำ Case study

จากประวัติชีวิตของ Maama Mali ผู้วิจัยได้นำเรื่องราวของครอบครัวของเธอมาเขียน Genogram (รูปภาพประกอบ)

จากภาพ Genogram ของครอบครัว Maama Mali จะเห็นได้ชัดเจนว่า คนในครอบครัวนี้ 8 คน คือพี่น้องของเธอและตัวเธอเองต้องเสียชีวิตจากโรค AIDS ซึ่งเป็นสภาพที่โหดร้ายนี้ทำลายครอบครัวของเธอทั้งครอบครัว และทำให้เธอเชื่อว่าเธอและครอบครัวเจ็บป่วยด้วย Omutego ไม่ใช่จาก AIDS และหากเราทำ Genogram ในระดับชุมชน เราก็จะเห็นความเสี่ยงดังกล่าวในระดับชุมชนมากขึ้น เพราะ Genogram จะช่วยให้เราเห็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างผู้คนในชุมชนนั้นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม การทำ Genogram จึงให้ภาพที่เป็น Bird's eye view ของครอบครัวขยายในบริบททางวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสืบเสาะได้ง่ายขึ้นว่าในครอบครัวนั้นมีใครบ้างที่เสียชีวิต ใครบ้างที่ติดเชื้อ และใครบ้างที่ยังไม่ติดเชื้อ การดูภาพ Genogram จะช่วยให้เรามองเห็นว่าเด็กๆ ที่อยู่ในครอบครัวนั้นจะอยู่อย่างไรต่อไป ใครจะเป็นดูแลเด็กที่กำลังกำพร้าพ่อแม่ จะหาเงินจากที่ไหนมาใช้เพื่อรักษาความเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับ HIV ใครจะเป็นผู้ให้การดูแลผู้ป่วยเหล่านี้ และที่สำคัญก็คือ Genogram จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์นำเสนอผลการศึกษารูปของภาพเพื่อให้คนในชุมชนและฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวได้ง่ายขึ้น

ผังเครือญาติ เครื่องมือชิ้นสำคัญของนักมานุษยวิทยา

โดยเหตุที่งานวิจัยชิ้นที่กล่าวถึงนี้ ต้องการสื่อสารกับผู้คนและบุคลากรที่อยู่นอกสายงานด้านมานุษยวิทยาเพื่อให้เห็นความสำคัญของปัญหา HIV/AIDS โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น ลำพังการสื่อด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับกรณีศึกษาจึงยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เห็นภาพได้ชัดขึ้น ผู้วิจัยได้ใช้ Genogram ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในงานด้านเวชศาสตร์ครอบครัวและคุ้นเคยในงานด้านสาธารณสุขอยู่แล้วมาเป็นสื่อในการเชื่อมโยงกับงานศึกษาเชิงลึก แม้ว่าในการศึกษาทางมานุษยวิทยาก็มีเครื่องมือของตนเองที่เรียกว่า ผังเครือญาติ (Kinship diagram) อยู่แล้ว Genogram กับ Kinship diagram อาจมีความแตกต่างบางอย่าง เช่น การใช้สัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงผู้ตายอาจแตกต่างกันบ้าง หรือการเขียนลำดับรุ่น (generation) ของคนในครอบครัวที่อาจดูยากกว่า แต่ก็มีใช้สาระสำคัญ ข้อแตกต่างที่สำคัญกว่านั้นก็คือ Kinship diagram เป็นเครื่องมือพื้นฐานสำคัญของการทำ Ethnography ในแง่ที่จะช่วยทำให้ผู้วิจัยเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ อันเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานของครอบครัวและชุมชน รู้จักตัวบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคมของเขาได้ในระยะเวลาสั้น และที่สำคัญคือช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีและความสนิทสนมคุ้นเคย (rapport) ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านได้อย่างรวดเร็ว (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์: 2545)

สรุป

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้ เป็นประยุกต์ใช้การวิจัยแบบ Ethnography เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา HIV/AIDs ในยูกันดา ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคในการศึกษาเชิงคุณภาพหลาย ๆ วิธีประกอบกัน ผู้วิจัยได้นำเสนอกรณีศึกษาของผู้ป่วยรายหนึ่งเพื่อเป็นภาพตัวแทนของความทุกข์ยาก ความรุนแรง และความสิ้นหวัง ที่เกิดจากการเป็นโรคนี้ ซึ่งประวัติชีวิตของเธอได้ให้ภาพของบริบทในครอบครัวและชุมชนที่เธออยู่อาศัยในระดับที่พอจะเห็นถึงสภาพปัญหาที่น่าเป็นห่วง แม้งานชิ้นนี้จะไม่นำกรณีศึกษาไปถกเถียงหรืออภิปรายกับทฤษฎีทางสังคมหรือทฤษฎีทางมานุษยวิทยาตามที่เคยตั้งใจไว้แต่แรก² แต่ผู้วิจัยก็พยายามชี้ให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มีลักษณะแบบกรรมนิยม (fatalistic social-cultural environment) ซึ่งผู้คนเชื่อว่าการเป็นโรค HIV/AIDs เป็นเรื่องโชคชะตาชีวิตนั้น ได้ทำให้ปัญหาดังกล่าวยากต่อการเยียวยาแก้ไวดังนั้น ผู้วิจัยจึงวางทิศทางการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหานี้โดยเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุก ๆ ฝ่าย ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาเครื่องมือที่จะช่วยนำเสนอภาพผลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพให้ปรากฏออกมาชัดเจนขึ้น

อย่างไรก็ตาม ภาพ Genogram ที่เขียนสื่อออกมา ยังไม่สามารถให้รายละเอียดได้อย่างที่ควรจะเป็น เช่น การไม่ระบุชื่อ อายุ ลำดับก่อนหลังของความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น ไม่รู้ว่าใครเป็นพี่ใครเป็นน้อง หรือลูกที่เกิดเป็นลูกจากสามีคนใด ซึ่งสามารถปรับปรุงให้ดูง่ายกว่านี้ได้ และหากจะทำให้ภาพ Genogram แสดงผลกระทบที่ขยายกว้างและรุนแรงในระดับชุมชน ผู้วิจัยควรเชื่อมโยงภาพ Genogram ของครอบครัวอื่นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้คนครอบครัวนี้ ซึ่งอาจให้ภาพที่น่าตกใจมากกว่านี้อีกก็เป็นได้

โดยสรุปแล้ว ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการนำ Genogram มาเสริมการศึกษาเชิงคุณภาพแบบ Ethnography ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะนำเครื่องมือนี้มาใช้ภายหลัง แทนที่จะใช้ตั้งแต่เริ่มแรกของการทำงานภาคสนามก็ตาม

Reference

Nelson, K.S., Patricia A. S., & Dennis G. W. (2001). Representing HIV/AIDs Concerns in Uganda: The Genogram as a Visual Complement to Ethnographic and Epidemiological Evidence. In Higginbotham N., Briceno-Leon R. & Johnson N. A. (eds.) *Applying Health Social Science: Best Practice in the Developing World*. London: Zed Books.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (2545). วิถีชุมชน: คู่มือการเรียนรู้ที่ทำงานชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

² ผู้วิจัยตั้งใจว่าจะนำทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับ emotion, aesthetic anthropology และ mindful body มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความไม่ลงรอยกันระหว่างจิตใจ-ร่างกาย และหรือ ความเชื่อ-การกระทำ